Turkish Studies
International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/1 Winter 2015, p. 603-634
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7959
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

KUMKAPI AYA KİRYAKİ (HAGIA KYRIAKE) KİLİSESİ VAKFINA AİT YAPININ TARİHSEL GEÇMİŞİNİN AYDINLATILMASI*

*Sevgi PARLAK***

ÖZET

Bu makalede, İstanbul Eminönü ilçesi Kumkapı semtinde yer alan Aya Kiryaki Kilisesi'nin hemen karşısındaki yapının tarihsel geçmişi harita ve tapu kayıtları ile aydınlatılmaya çalışılmıştır. Rum okullarının büyük bir kısmı, 1923 tarihli nüfus mübadelesi sonrası kullanılmayarak yok olmaya terk edilmiştir. 23.02.1951 ve 6277 yevmiye numarasına sahip yapıyla ilgili tapu senedinde, yapının vasfı *"Aya Kiryaki Kilisesi Vakfına ait Rum Okulu"* ibaresinin dışında *"kâgir dokuma atölyesi"* şekilnde geçmektedir. Okul binası büyük olasılıkla nüfus mübadelesi sonrası ama tespit edemediğimiz bir tarihte (23.02.1951'den önce) eğitim yapısı olmaktan çıkmış ve bir dokuma atölyesine dönüşmüş ve mimarisi bu tarihten sonra özgünlüğünden uzaklaşmıştır.

Vakfına ait olduğu Aya Kiryaki Kilisesi'nin mimarı Periklis D. Fotiadis'tir. Fakat okulun mimarının adı ve kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Kumkapı'da mevcut 1888 tarihli bir Rum okulundan bahsedilmektedir. Mimar Fotiadis bu tarihlerde oldukça etkin ve aktif bir mimardır. Kapının giriş alınlığının altında yer alan ***"ἀνιδρύσατο (anidrysato)"*** diktirdi anlamına gelen kelime ile yazıtın ilk kelimesinde geçen **Φ** yani **"F"** harfi kilisenin de mimarı olan Periklis D. **F**otiadis'in (ΠΕΡΙΚΛΗΣ Δ. **Φ**ΩΤΙΑΔΗΣ) soyadının baş harfi olup olamayacağına dair şüpheleri çekse de bu soru net olarak yanıtlamamaktadır.

Rumokulu olduğu anlaşılan yapı çağdaşı diğer örneklerle karşılaştırmalı bir yöntemle mimari ve plan özellikleri açısından detaylıca incelenmiş ve yıkılan bölümleri dahil olmak üzere plan kurgusu aydınlatılmaya çalışılmıştır. İç sofalı bir plan şemasına sahip olduğu anlaşılan yapının özellikle de sergilediği Neo-Klasik üslup özellikleri nedeniyle XIX. yüzyıl sonuna veya en geç XX. yüzyılın ilk yıllarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Yapı gerek cephe tasarımı gerekse çok azı günümüze gelebilmiş kalem işi bezemeleriyle korunması gereken bir mimarlık eseridir.

---

* **Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.**

** Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk ve İslam Sanatları Anabilim Dalı, El-mek: sevgiparlak@yahoo.com

Sonuç olarak, Batılılaşma dönemi Osmanlı ve İstanbul mimarisi için önem arz eden, ayrıca azınlık okulları içerisinde de değerlendirilerek yerini alması gereken okul binası, bu araştırmamamızla bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rum Okulları, Kumkapı, Aya Kiryaki Kilisesi.

ENLIGHTENING THE HISTORICAL PAST OF THE STRUCTURE BELONGING TO KUMKAPI HAGIA KYRIAKE CHURCH FOUNDATION

STRUCTURED ABSTRACT

In this article, it is aimed that the historical background of the structure, which is right across the Aya Kiryaki Church located in Kumkapı, Eminönü (Istanbul), is enlightened by means of map and land registers. A major part of the Greek schools were not used and left to disappear after the population exchange in 1923. The qualification of the structure is registered as “masonry weaving workshop” different from the phrase “Greek School which belongs to the foundation of Aya Kiryaki Church” in title deed with respect to the structure of 23.02.1951 under the roll no. 6277. The school building ceased to be a school building on a date, which we cannot determine, which was probably after the population exchange (before 23.02.1951) and it was turned into a weaving workshop and its architecture moved away from its originality.

The architect of Aya Kiryaki Church, which belongs to its foundation, was Periklis D. Fotiadis. Furthermore, Periklis D. Fotiadis was also an architect who constructed Zoğrafyon High School in Beyoğlu, Heybeliada Theological School, Balıklı Greek Hospital and Ekselsior Apartment in Ayaspaşa. The name of the architect and the construction date of the school, which belongs to the church’s foundation, are not known. However, a Greek school located in Kumkapı and dating since 1888 is mentioned. Fotiadis was a very effective and active architect in those years. There are suspicions whether the letter Φ, which means “F”, in the first word of the inscription and the word “ἀνιδρύσατο (anidrysato)” below the entrance pediment of the door, which means ‘erected’, is the first letter of the surname of Periklis D. Fotiadis (ΠΕΡΙΚΛΗΣ Δ. ΦΩΤΙΑΔΗΣ), who was the architect of the church. However, it is not possible to understand the architect of this school from this severely damaged inscription.

The most similar school to be compared to this school belonging to the foundation of Aya Kiryaki Church in terms of plan scheme, dimension and facade decorations is Ioakimion Greek High School for Girls. The building was constructed as a house firstly and it was even used as Patrick’s home and registered as a dwelling house in the deed of real estate. The school building which has a symmetrical plan scheme covers a rectangular space. The internal and external appearances of the building are plain. Column layout, which is on the northeast facade of the building and which rises along two storeys, is an outstanding decorative feature in the building. This layout also

repeats itself in the basement floor in smaller dimensions. The most important difference between these two buildings in terms of plan scheme is the fact that the school building belonging to the foundation of Aya Kiryaki Church has a planning scheme with an inner hall. The staircase is not linked to the inner hall. The Stair well is placed on the left side of the hall which is reached after the entrance. The staircase in Ioakimion Greek High School for Girls is placed in the entrance hall, which is as wide as the hall. However, this division is a central hall which is a passageway connecting other venues rather than an independent internal hall. The two school buildings are modest structures especially in respect of their dimensions. Triangle pediment in the roof alignment, plasters embedded into the facades, ionic column capitals are observed in both structures, and these two examples resemble each other in terms of facade decoration.

Urban formation, which survives until today in Kumkapı district of the historical peninsula and other districts after extreme disasters such as fires particularly which broke out in Hocapaşa in 1865 and on historical peninsula on various dates, fires of Pera which broke out in 1831 and 1871, developed in compliance with western norms which consist of multi-storey, attached and masonry buildings built around the grid road system. The structuring on Kadırga Liman Street, on which the school building belonging to the foundation of Aya Kiryaki Church is located, is full of the examples of these types of constructions. When we examine all Greek schools built in this period, we see that 'Neo-Classical' style is mainly dominant. In this article, the structure, which appears to be a Greek school, is examined in detail together with its other contemporary examples by using a comparative method in terms of their architectural and planning characteristics, and its planning including the destroyed sections is tried to be enlightened. It is understood that the structure, which appears to have a planning scheme with an interior sofa, belongs to the late 19th century or the early 20th century at the latest due to the stylistic characteristics it shows. Although the Neo-Classical style is widely used in many Western style buildings in Istanbul, it is understood that the Greek community attributes a 'sharper and more conscious' meaning to the style choice. Strong references are made to the Greek architecture and art especially in Greek schools with the preferred Neo-Classical style and in this way, the formation of the identity of the Greek community is supported.

As a result, the existence of a Greek school, which belongs to the late 19th or the early 20th century at the latest on account of its architectural characteristics, is determined whilst looking for the answers to the questions about the function of this structure which is passed by in Istanbul but the question about its function is unanswered. The school building; which has importance for the Ottoman and Istanbul architecture in the era of Westernization, which should be protected due to its facade decoration and ornaments and which should be evaluated and take its place within other minority schools will be introduced to the science world and take its place in inventory of the art and architectural history thanks to our study.

Key Words: Rum Schools, Kumkapı, Hagia Kyriake Church.

Makalemize konu olan yapı, İstanbul Eminönü ilçesi, Kumkapı semtinde, 178 ada ve 5 nolu parseldedir. Yapının vakfına bağlı olduğu Aya Kiryaki Kilisesi, Kumkapı semtinde ve Kadırga Limanı Caddesi üzerinde yer almaktadır. İncelediğimiz yapı ise kiliseye oldukça yakın bir konumda ve kilisenin tam karşısında konumlanmaktadır.

Yapının Bulunduğu Semtin Tarihçesi

Kumkapı, İstanbul'un tarihi yarımadasının güneydoğu ucuna yakın, Marmara Denizi kıyısında, doğuda Kadırga, batıda Yenikapı ve kuzeyde Gedikpaşa semtleri arasında yer almaktadır. Semt, doğal limanın yetersiz kalması sonucu kurulan *"Kontoskalion"* adı ile anılan bir liman yerleşkesidir (Akın, 1994, s.120-121). Yerleşim yeri Osmanlı tarafından fethedilip Kumkapı ismini alana kadar bu adla anılmaya devam etmiştir (Konuk, 2009, s.50). Semtin yapısı açısından önem arz eden limanın yanı sıra surların da önemi büyüktür. Marmara deniz surlarının V. yüzyılda İmparator II. Teodosius tarafından yaptırıldığı ve XIV. yüzyıla kadar çeşitli aralıklarla onarım gördüğü bilinmektedir. Limanla bağlantılı Kontoskalion Kapısı da Marmara Surları'nın başlıca kapılarından biridir. Surların bakımsızlıktan tahrip olması, yaşanan şiddetli depremler, lodos dalgaları ve Marmara kıyısındaki doğal dolgu zeminin sağlam olmaması, bu surların günümüze bir bütün olarak ulaşmasını engellemiştir (Üner, 2006, s.17).

Kentin Osmanlı tarafından fethedilmesinden sonra, fetih öncesinde olduğu gibi Rumlar bölgede yaşamaya devam etmiştir. Sultan II. Mehmed bu dönemde nüfus dağılımını dengelemek amacıyla fetihten sonra çoğu Rum olan nüfusa karşılık, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Ermenileri İstanbul'da Samatya, Yenikapı ve Kumkapı bölgelerine yerleştirmiştir. Semtte Ermenilerin varlığının öneminin artması, 1641 yılında Samatya'daki Surp Kevork Kilisesi'nde bulunan Ermeni Patriklik Makamı'nın, Kumkapı'da Ermenilere verilmiş eski bir Bizans Kilisesi'ne taşınması ile gerçekleşmiştir (Akın, 1994, s.120). Yine fetih sonrasında kentin gelişimi amacı ile kente getirilen Rumlar ise Ayakapı, Petro Kapısı, Fener, Kumkapı, Cibali, Samatya ve Topkapı mahallelerine, yoğun olarak da ilgili semtlerde yer alan kiliselerin etrafına yerleştirilmişlerdir. Hıristiyanların cami yakınlarına yerleşmelerini yasaklayan emirnâmelerin, gayri müslimlerin kiliseler etrafına yerleşmelerinde etkili bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür (Akın, 1994, s.59).

Kumkapı semti Osmanlı döneminde ancak XVI. yüzyılda gelişmeye başlamıştır. Fakat Osmanlı döneminde Kumkapı Limanı artık eskisi gibi işlek bir liman değildir. Liman yarattığı kokular ve bunun sonucunda çevreye verdiği rahatsızlıklardan dolayı, XVI. yüzyılda Sokullu Mehmed Paşa tarafından doldurulmuş, bölge böylece yerleşime açılmış ve semtin denizle olan bağlantısı iskelelerle sağlanır hale gelmiştir (Akın, 1994, s.52). Akabinde özellikle XVII. yüzyılda, Kumkapı, kentin en yoğun nüfuslu yerleşimlerinden biri olmuştur (Akın, 1994, s.50). XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar semt, güneyde Marmara surları ve hemen bitişiğinden başlayan denizle sınırlanmaktaydı. XIX. ve XX. yüzyıllardaki Marmara sahil şeridi imar çalışmalarından sonra, bugün, semtin güney sınırını demiryolu ve hemen güneyinde, gidiş ve geliş yönleri ayrı olmak üzere, toplam altı şeritli Kennedy Caddesi (veya Sirkeci-Yeşilköy sahil yolu) belirlemektedir. Karayolu ile Marmara Denizi arasında ise yaklaşık 70 m. genişliğinde bir dolgu yeşil alan bulunmaktadır (Üner, 2006, s.14). Kumkapı XIX. yüzyılın ortalarına ve XX. yüzyıla kadar tarih boyunca, tarihi yarımada içindeki merkezi konumu ve kıyı şeridinde gösterdiği doğal coğrafi yapısı nedeniyle liman ve tersane faaliyetleri için uygun bulunmuştur. XIX. yüzyıl ortalarında demiryolu inşaatı, XX. yüzyılın ortalarında denizin doldurulması ve sahil karayolunun inşaatı, semtin denizle kurduğu doğrudan ilişkiyi kesintiye uğratmıştır.

XIX. yüzyılda Kumkapı'da yerleşmiş olan nüfusun Ermenice, Rumca ve Osmanlıca konuşmakta olduğunu belirtmek mümkündür. Yine aynı dönemde, tanınmış bir takım haklar

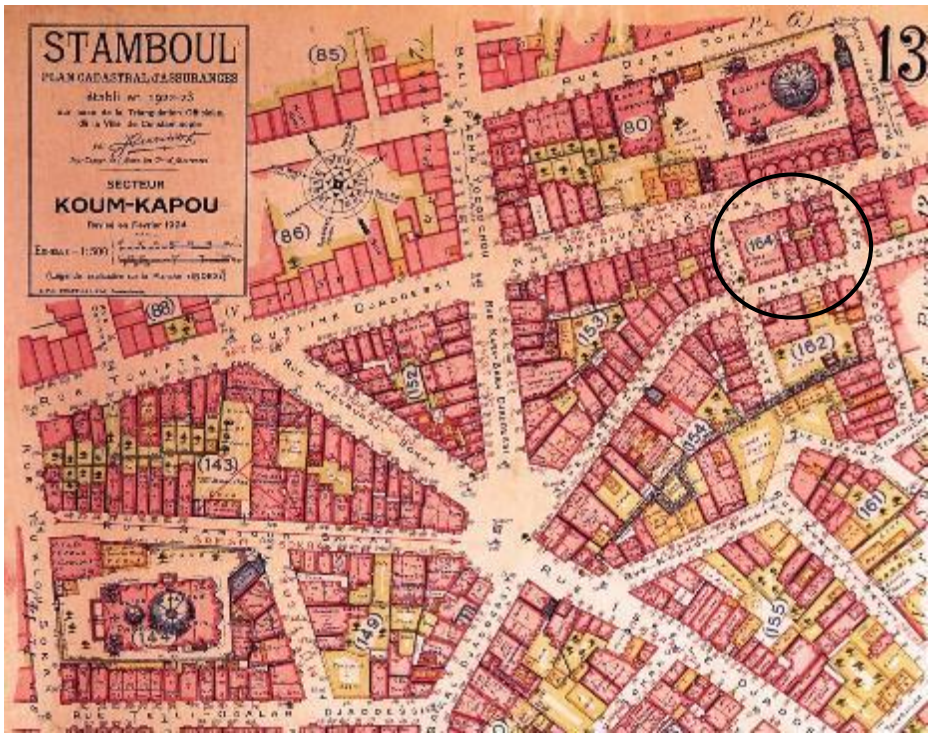
çerçevesinde azınlıklara kendi okullarını açma imkânı verilmiştir (Birol, 2008, s.246). Bu izin ile bölgedeki kiliselerin yanına okulların açıldıkları tespit olunmaktadır (Konuk, 2009, s.60).

Kumkapı'nın Osmanlı Dönemindeki Fiziksel Gelişimini Etkileyen En Önemli Faktörler

Kumkapı'da süreç içerisinde liman ve surların geçirmiş olduğu değişimlere ilave olarak, tarihi çevrenin geçirdiği değişimlerin en önemli sebebi, İstanbul genelinde büyük hasarlara ve değişimlere yol açan yangınlardır. Farklı boyutlarda, farklı derecelerde etkiler yaratmış olan birçok yangın, yapılaşma biçimlerinde önemli değişimlerin yaşanmasını beraberinde getirmiş ve yerleşimin görünümünün değişmesine sebep olmuştur. Yangınların en büyüklerinden birinin 1645 yılında yaşanmış olduğu ve bu yangın sonucunda dört Rum Kilisesi ile Ermenilerin Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin ortadan kalktığı bilinmektedir. Bu yangın dışında 1652, 1660 ve 1715 yangınları semtin büyük hasarlar görmesine sebep olmuştur. Ayrıca XVIII. ve XIX. yüzyıllarda devam eden yangınlar yine önemli hasarları beraberinde getirmiştir (Konuk, 2009, s.54). XIX. yüzyılda (1865), Sirkeci'de başlayıp Sultanahmet'e uzanan, Eminönü ilçesinin neredeyse tamamen ortadan kalkmasına sebep olan en önemli yangınlardan biri Hocapaşa yangınıdır. Bu dönemden sonra yeniden yapılaşma çalışmaları çerçevesinde cadde düzenleme çalışmaları yapılmış fakat bu çalışmalar esnasında çoğu zaman tarihsel değerlere önem verilmemiştir (Konuk, 2009, s.54). Hocapaşa yangınında önemli derecede yok olan Kumkapı Nişanca Mahallesi ve Çifte Gelinler Bölgesi yangından sonra ızgara plan sokak dokusuna uygun olarak yeniden düzenlenmiştir (Üner, 2006, s.22). Bu sistem, Osmanlı'nın geleneksel organik sokak dokusundan oldukça farklı bir yapı sergiler. Yeni ızgara plan sistemi çerçevesinde, büyük bahçeler içinde yer alan ahşap evlerin yerini, kuralları önceden belirlenmiş sokak genişlikleri, çıkma boyutları ve gabarilerle inşa edilen bitişik düzendeki kâgir yapılar almıştır (Üner, 2006, s.22). Kâgir yapılaşma bu dönemde kent genelinde sık görülen yangınlarla başa çıkabilmek adına ortaya konan etkili bir çözüm olmuştur.

Tanzimat'ın ilanından II. Meşrutiyet'e kadar uzanan süre zarfında, kentin gelişmesi, büyük yangın alanları ve yeniden yerleşmeye açılacak alanlar için yapılan mevzii planlar ve Ebniye Nizamnâmeleri'nin uygulanmasıyla yönlendirilmeye çalışılmıştır (Akın, 1994, s.120). Daha önceleri yabancı mühendisler tarafından yapılan planlar, kısa bir süre sonra mühendishaneden yetişen harita subaylarınca yapılmaya başlanmıştır. Bu açıdan, 1865 yılında çıkan, Sirkeci'den Kumkapı'ya kadar uzanan alanda 3500 binayı yakan Hocapaşa yangını bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Üst kademe bürokratlar tarafından bir Islah-ı Turuk Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, Erkân-ı Harp subaylarına yangın alanının haritasını aldırmış ve planlamasını yaptırmıştır. Yangın sonrası yapılan planlama çalışması çerçevesinde geniş yollar açılmış, yollar taş kaplanmış, kanalizasyon sistemi kurulmuş ve en önemlisi, yapılan yapıların kâgir olmasının sağlanabilmesi adına yapı malzemeleri üzerindeki vergiler kaldırılmıştır (Konuk, 2009, s.55). XX. yüzyıla gelindiğinde, 1920'lerde tamamlanan Pervititich haritalarında Kumkapı yerleşimi ve çevresi incelendiğinde ızgara planı şeklindeki yapılaşma ile organik dokuyu (yani geleneksel yapıyı) bir arada görmek mümkün olabilmektedir (Konuk, 2009, s.56). **(Resim 1)**.

Bu bağlamda, Kumkapı'yı sokak dokusu özelinde incelediğimizde, büyük yangınlar sonucu kent genelinde olduğu gibi Kumkapı'da da kâgir yapılaşmanın yangından sonra yoğunlaşmaya başlamış olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Batılı etkiler nedeniyle aynı tarihlerde kentin başka bazı semtlerinde olduğu gibi Kumkapı'da da sıra evler ve apartmanlaşmalar gözlenmektedir. Bizans dönemi yerleşmeleri şehir dokusundan kalan meydan etrafında ışınsal sistemle gelişmiş konut dokusu ve benimsenmiş cumbalı kat yapısı, yerleşmenin geçmişten gelen ve bugünün dokusu ile bütünleşmiş en karakteristik özelliğini meydana getirmiştir. Bundan hareketle de Kumkapı'yı birçok dönemi yansıtan ve farklı yapılaşma biçimlerini bünyesinde barındıran özel bir yerleşim yeri olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Resim 1. J. Pervititich sigorta haritalarında Kumkapı yerleşimi [sağ üst köşede Aya Kiryaki Kilisesi ile karşısındaki 164 nolu adada gösterilen kilise vakfına ait yapı (Ecole Grecque)] (PErvititch, 2003, s.13).

Aya Kiryaki (Hagia Kyriake) Rum Ortodoks Kilisesi

Makalemize konu olan yapının vakfına bağlı olduğu kilise, Kumkapı semtinin kuzeydoğu tarafında, Kadırga Limanı Caddesi'nde ve 21 numarada yer almaktadır **(Resim 2)**. Bu caddenin dışında, kilisenin avlusuna Çadırcı Camii Sokağı'ndan da giriş bulunmaktadır. Kilise, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı, günümüzde ibadete açık ve iyi durumdadır.

Aya Kiryaki Kilise'nin adı 1583 tarihli "Tryphon" ve 1604 tarihli "Paterakis" listelerinde geçmektedir (Karaca, 1996, s.191). Kilisenin Kumkapı mahallesine yerleşmiş olan Karamanlılar tarafından kurulduğu düşünülmektedir (Üner, 2006, s.20). Kömürciyan, XVI. yüzyılın son yıllarında Kumkapı'daki mevcut kiliselerden bahsederken, bu kilisenin de adına değinmiştir (Kömürciyan, 1988, s.80). Petrides'e göre, 1659 yılındaki yangında harap olan kilise 1730'da onarılmış, 1865 yılında ise tekrar tamamen yanmıştır. 1776 yılına ait Kauffer Haritası'nda kilise *"Aia Kiriaki"* adıyla, 1875 Şehremaneti haritasında ise avlusuna kuzeyden ve güneyden açılan merdivenlerden dolayı *"Merdivenli Kilise"* ismiyle gösterilmiştir (Karaca, 1996, s.192). XVIII. yüzyılın İstanbul'undan bahseden İnciciyan da kaleme aldığı eserinde kilisenin adına değinmiştir (İnciciyan, 1956, s.134). Bugünkü kilise, 1894 depreminde yıkıldıktan sonra mimar Periklis Fotiadis'in tasarımı ile yeniden inşa edilerek, 1901'de ibadete açılmıştır (Karaca, 1996, s.192). Tüm bunların dışında kilise 1936 ve 1955'te tekrar onarım geçirmiştir (Üner, 2006, s.32).

Resim 2. Ayia Kiryaki Rum Ortodoks Kilisesi'nin batı cephesi (giriş cephesi), (S.Parlak, 2011)

Kilise, kesme taştan inşa edilmiş, tuğla kemer örgülü, merkezi plan tipinde ve kare planlı naosu yüksek kasnağa oturan kubbe ile örtülü bir yapıdır. Doğu-batı aksında dikdörtgen planlı kilisenin kuzey ve güney cephelerinde yükselen kare planlı, baldaken tipte ve kubbeli çan kuleleri, yapının ana kitlesinden dışarı doğru çıkmaktadır. Doğu cephesinde, ortadaki daha yüksek ve yarıçapı fazla olmak üzere yarım kubbe örtülü üç apsis, kitleden dışa doğru çıkıntı yapmaktadır. Kilise mimari üslup özellikleri itibariyle Neo-Bizans üslubunu yansıtmaktadır.

Aya Kiryaki Kilisesi'nin avlusunda Rum cemaate ait bir okul binası bulunmaktadır **(Resim 3**). Kumkapı'daki en eski Rum okulu 1762'de kurulmuştur. 1906'da Kumkapı bölgesinde yedi sınıflı bir erkek ve yedi sınıflı bir kız okulu ile üç sınıflı bir anaokulunun faaliyette olduğu aktarılmaktadır. Tüm bu okullar 1980'de kapatılmıştır[1]. Güzel Sanatlar Akademisi mezunu Y. Mimar Aristidis Pasadeos, Rum cemaatine ait bazı binaların projelerini hazırlamış ve inşaatlarını kontrol etmiştir. Bunlar arasında 1954'te Kumkapı'da inşa edilmiş olan bir Rum ilkokulundan bahsedilmektedir. Bahsi geçen bu ilkokul, kilisenin bahçesindeki okul binası olmalıdır **(Resim 3).** Pervititich haritasında okul binası 80 parsel numarasıyla ve *"Ecole Grecque"* adıyla gösterilmiştir (Stilyanos, 2011, s.160). **(Resim 1)**.

Aya Kiryaki Kilisesi'nin dışında kilisenin avlusunun güneyinde kalan sıra evlerin üst katları kilise görevlileri için yapılmış lojmanlardır. Sokağa açılan alt mekânları da dükkân olarak kullanılmıştır.

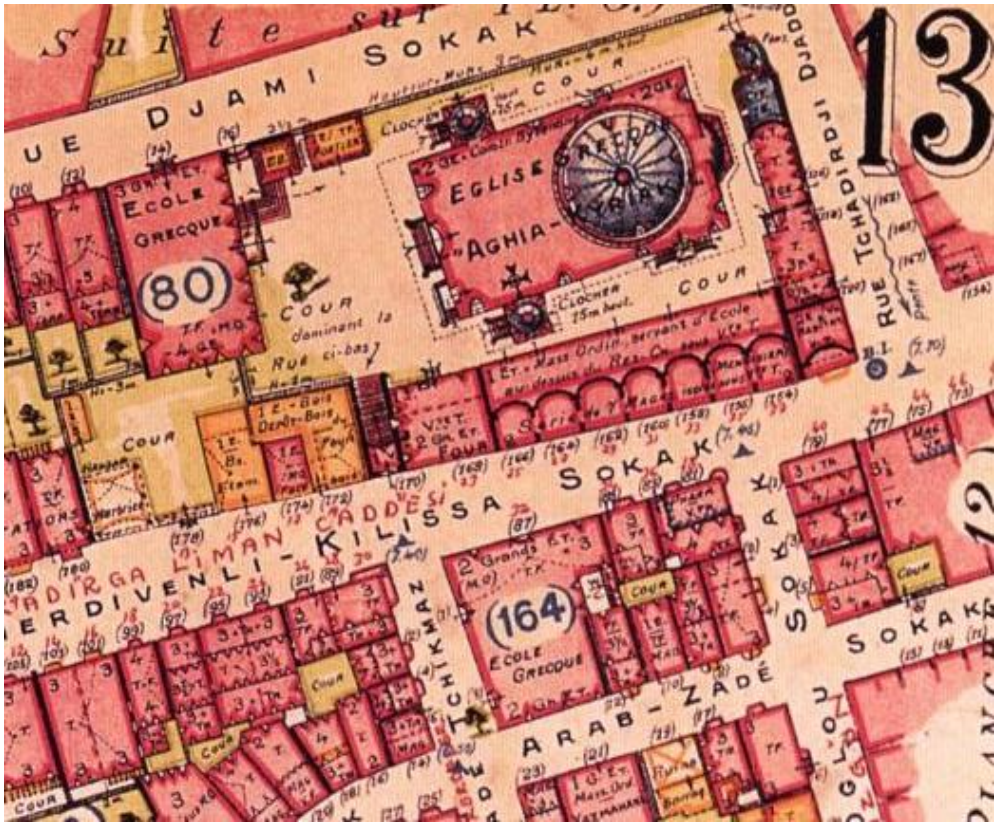
[1] http://www.istanbulrumazinligi.com/index.php?m=art&c=832&n=1070.

Resim 3. Aya Kiryaki Kilisesi'nin avlusundaki Rum okulu (S.Parlak, 2012)

Aya Kiryaki (Hagia Kyriake) Vakfına Ait Yapının Gerçek İşlevi Hakkında

Araştırmamıza konu olan yapının işlevine dair hiç bir bilgi bulunmadığından öncelikle dönem haritalarını incelemenin faydalı olabileceği düşünülmüştür. İncelenen haritalar arasında Jacques Pervititch tarafından XX. yüzyılın başında yangın riskini öngörmek için hazırlanmış haritalar, İstanbul kenti için önemli bir kaynak ve veritabanı oluşturmaktadır. Pervititch Sigorta Haritası dikkatlice incelendiğinde, işlevi bilinmeyen yapının haritada Rum Okulu *(Ecole Grecque)* olarak gösterildiği tespit edilmektedir **(Resim 4)**. Buna ilaveten yapıya ait vakıf kayıtlarına ulaşıldığında, yapının tapu senedinde, *"Kumkapı Rum Cemaati Aya Kiryaki Kilisesi Vakfına ait Rum Mektebi"* şeklinde kaydedildiği görülmüştür. Rum okullarının büyük bir kısmı, 1923 tarihli nüfus mübadelesi sonrası kullanılmayarak yok olmaya terk edilmişlerdir. 23.02.1951 ve 6277 yevmiye numarasına sahip yapıyla ilgili tapu senedinde, yapının vasfı kısmına ayrıca *"kâgir dokuma atölyesi"* notu düşürülmüştür. Okul binası Pervititch haritasında *"Ecole Grecque"* olarak 1920'li yıllarda gösterildiğine göre daha sonra büyük olasılıkla da nüfus mübadelesi sonrasında ama tespit edemediğimiz bir tarihte (23.02.1951'den önce) artık bir eğitim yapısı olmaktan çıkmıştır. 23.02.1951 tarihli senede göre de artık bir okul değil, dokuma atölyesidir. Nitekim okulun hemen güneyinden geçen Arapzâde Sokağı'nda, Rum ve Ermeni dokuma ve yazma dükkânlarının yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu kayıtlar, günümüzde önünden geçildiğinde, gördüğü tahribattan dolayı hakkında yorum yapmanın imkansız olduğu yapının işlevine dair açıklık getirmesi açısından önemli belgelerdir.

Resim 4. J.Pervititich haritasına göre sağ üst köşede Aya Kiryaki Kilisesi ile sokağın tam karşısında 164 nolu parselde *"Ecole Grecque"* olarak kayıtlı olan yapı (Pervititch, 2003, s.13).

Aya Kiryaki Kilisesi Vakfına Ait Yapının Girişindeki Yazıt Parçası Hakkında

Yapıya girişi sağlayan demir doğrama kapı, iyonik başlıklara sahip ve kaideli plasterlerle iki yandan sınırlandırılarak çerçeve içine alınmış ve üçgen bir alınlıkla taçlandırılmıştır **(Resim 5-7)**. Alınlığın hemen altındaki bölümde yer alan yazının sadece bir bölümü günümüze ulaşabilmiş büyük kısmı ise zamanla tahribattan yok olmuştur. Burada *"ἀνιδρύσατο (anidrysato)"* yazılıdır[2] **(Resim 8)**. Bu ifade, *"dikmek"* ve *"yapmak"* anlamındaki *"anidryô"* fiilinin orta çatı 3. şahıs haber kipi çekimi, yani *"diktirdi"* anlamına gelmektedir. Burada muhtemelen mimarın adına veya yaptıran kişiye atıfta bulunuluyor olması gerekir. Fakat yazıtın orta bölümü günümüze ulaşamadığından kesin bir şey söylemek oldukça güçtür. Ayrıca yazıtın ilk kelimesinin ilk harfi Φ yani "F" dir. Bu harfin aynı zamanda kilisenin de mimarı olan Periklis D. **F**otiadis'in (ΠΕΡΙΚΛΗΣ Δ. **Φ**ΩΤΙΑΔΗΣ) soyadının baş harfi olup olamayacağı sorusu akla gelmektedir. Fakat yazıtın tahrip olmadan önceki halini gösteren yakından çekilmiş eski bir fotoğrafı bulamadığımız sürece ne yazık ki bu soru kesin olarak cevaplanamayacak ve olasılık olarak kalacaktır.

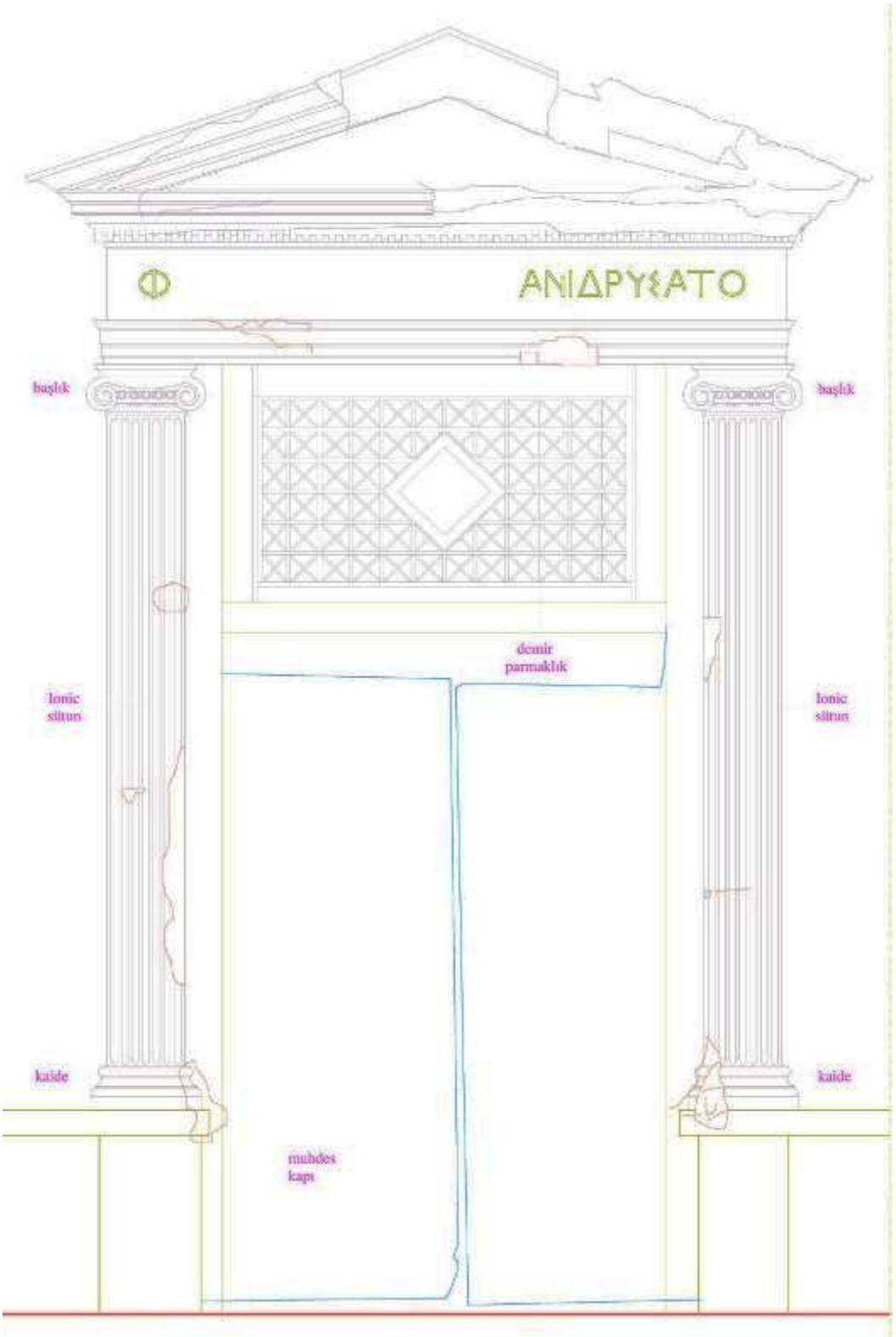
[2] Yunanca bu yazıtı okuyan sevgili arkadaşım İstanbul Üniversitesi, Eski Yunan Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Erman Gören'e teşekkürlerimi sunarım.

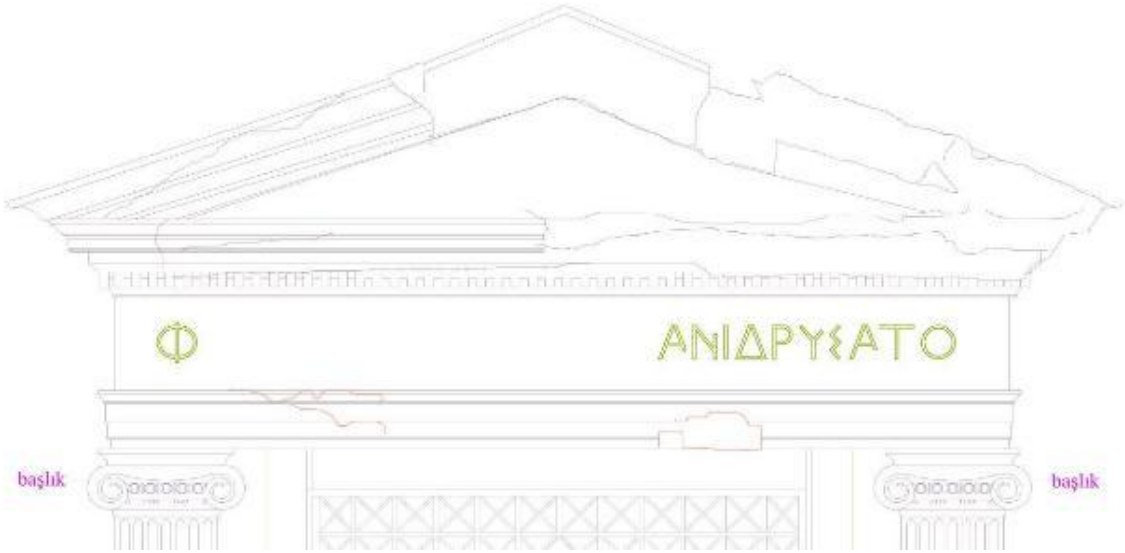
Resim 5. Aya Kiryaki Vakfı'na ait yapı (Sami Yıldırım'ın arşivinden, tarihsiz)

Resim 6. Kuzey cephe (ön cephe) (MİMSA Mimarlık, 2012)

Resim 7. Okula girişi sağlayan kuzey cephede yer alan Neo-Klasik üsluptaki kapı ve kapıdan bazı detaylar (MİMSA Mimarlık, 2012)

Resim 8. Kapının üzerindeki üçgen alınlık ve yazıttan günümüze gelen parça (MİMSA Mimarlık, 2012)

Aya Kiryaki Kilisesi Vakfına Ait Yapının (Rum Okulu) Mimari Özellikleri

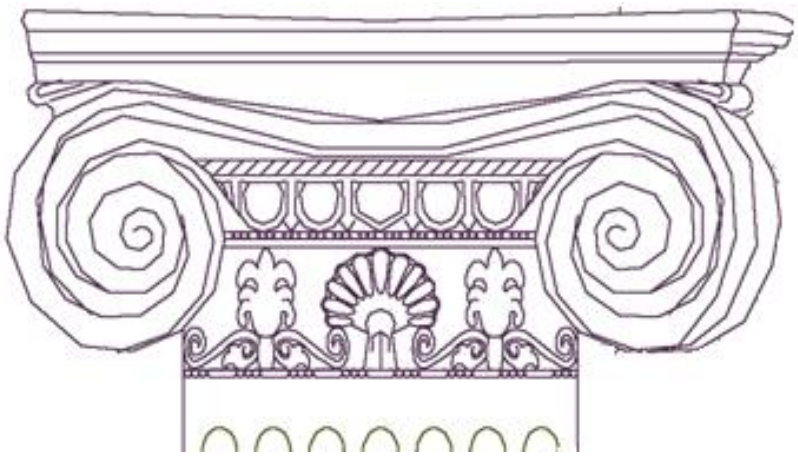
Gerek haritalardan gerekse vakıf kaydından okul olduğu anlaşılan, Aya Kiryaki Kilisesi vakfına ait yapının kuzey cephesi okulun giriş ve ön cephesidir **(Resim 6).** Giriş aksına göre simetrik kurgulanmış, Kadırga Limanı Caddesi'ne (Merdivenli Kilise Sokak) açılan bu cephe, Neo-Klasik mimari üslup özellikleri sergilemektedir.

Okula girişi sağlayan demir doğrama kapı, iyonik başlıklara sahip ve kaideli plasterlerle iki yandan sınırlandırılarak çerçeve içine alınmış ve üçgen bir alınlıkla taçlandırılmıştır **(Resim 6-8).** Plasterlerin gövdeleri iyonik sütunlarda karşılaşıldığı gibi yivlidir. Üçgen alınlığın altındaki bölümde okulun yazıtı yer almaktadır. Giriş kapısı çift kanatlıdır. Hemen üzerinde, merkezinde eşkenar bir dörtgenin çapraz olarak yerleştirildiği çarpı işaretini hatırlatan bir kompozisyon kuruluşuna sahip demir bir şebeke bulunmaktadır. Zemin katın kuzey cephesini Kadırga Limanı Caddesi (Merdivenli Kilise Sokak) yönünden aydınlatan aynı ölçülerdeki simetrik iki pencere kapının her iki yanına yerleştirilmiştir. Pencereler dikdörtgen formlu ve yivli sövelere sahiptir. Gerek kapıyla pencereler arasında gerekse zemin katın köşelerinde kesme taş örgüyle cephe dikey olarak bölümlenmiş ve yatay cephe kurgusuna dikeylik katılarak hem cephe hareket kazanmış hem de böylelikle vurgulanmıştır. Bu yöntem birinci normal katta da cepheye gömülü plasterlerle devam ettirilerek cepheye akıcılık kazandırılmıştır. Zemin kat ile birinci normal katı, taştan yatay bir silme ayırmaktadır.

Birinci normal katın cephesi duvara gömülü iyonik başlıklara ve altta kaideye sahip ikisi köşede ikisi cephenin ortasında olmak üzere dört adet yivli plasterlerle dikey olarak vurgulanmıştır **(Resim 9)**. Bunların aralarında aynı ölçülerde üçer adet pencere yer almaktadır. Pencereler çift kanatlıdır ve ahşap doğramadır. Pencerelerin hemen üzerindeyse taş bir silme yer alır. Birinci normal katın sona erdiği noktada tekrar yatay bir taş silme cepheyi + 12.60 m. civarında sonlandırmaktadır. Cephenin en üstünde ise tıpkı zemin kata yani okula girişi sağlayan üçgen

alınlık gibi fakat daha büyük ölçekli üçgen bir alınlık binanın tüm cephesini taçlandırmakta ve sonlandırmaktadır.

Batı cephe (sağ yan cephe), okula girişi sağlayan ikinci girişin yer aldığı cephedir **(Resim 10)**. Bu cephedeki giriş, Kadırga Limanı Caddesi'ne (Merdivenli Kilise Sokak) açılan girişten farklı olarak bir giriş holüne değil, doğrudan okulun zemin katındaki sofaya geçişe olanak sağlamaktadır. Kuzey cepheye (ön cephe) benzer özellikler sergileyen Neo-Klasik özellikteki batı cephesi, eksende, iyonik sütun başlıklı, yivli gövdeli ve kaidelere oturan plasterlerle taşınıyor izlenimi veren üçgen alınlıklı bir girişe sahiptir. Gerek kapıyla pencereler arasında gerekse zemin katın köşelerinde, kesme taş örgüyle cephe dikey olarak bölümlenmiş ve yatay cephe kurgusuna düşey bir izlenim kazandırılmıştır. Bu yöntem birinci normal katta da cepheye gömülü plasterlerle devam ettirilerek üçgen alınlıkla cephe sonlandırılır. Ortadaki daha geniş olmak üzere düşey olarak üçe bölümlenmiş cephenin, orta bölümünde eksende yer alan giriş düzenlemesinin her iki yanında iki pencere yer almaktadır. Pencereler dikdörtgen açıklıklı, demir parmaklıklıdır. Söveleri yivli olan pencerelerin tepe bölümünde Yunan tapınak mimarisine özgü akroterleri hatırlatan dekoratif bezeme öğeleri kullanılmıştır **(Resim 11-12)**. Bunlardan ortadaki tam, uçlardakiler yarım olarak uygulanmıştır. Bu pencerelerin dışında cephenin iki ucunda da birer pencere daha bulunmaktadır. Pencereler, kapının yanındaki pencerelere göre geniş ve yüksektir. Okulun kullanılmadığı bir tarihte her ikisi de örülerek kapatılmıştır.

Resim 9. Kuzey cephenin birinci normal katının yivli plasterlerine ait iyonik başlıklardan detay (MİMSA Mimarlık, 2012)

Resim 10. Okulunun batı cephesi (MİMSA Mimarlık, 2012)

Resim 11. Pencere üzerindeki dekoratif öğelerden detay (S.Parlak, 2012)

Resim 12. Okulun batı cephesindeki girişin hemen yanlarındaki pencerelerin tepe alınlığında yer alan dekoratif öğelerden detay (MİMSA Mimarlık, 2012).

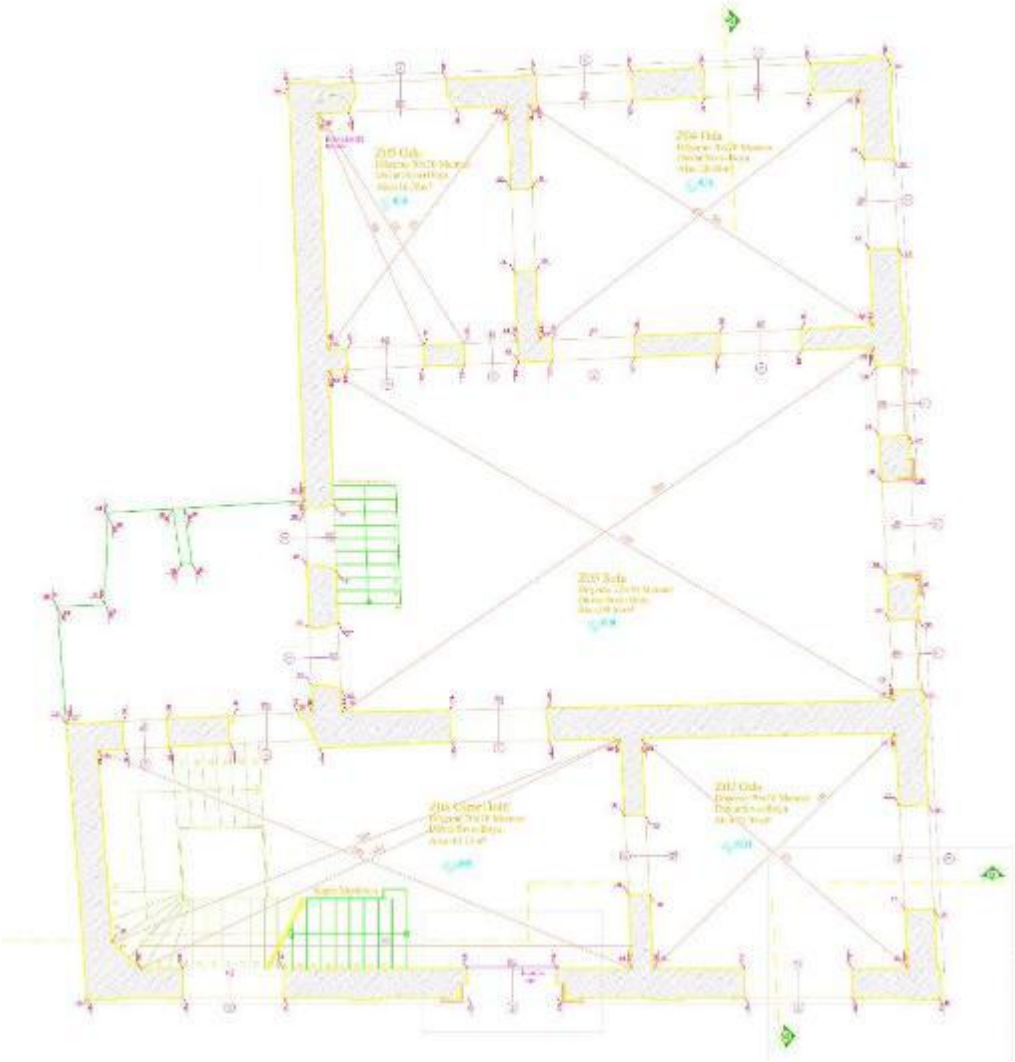
Okulun arka cephesini teşkil eden ve Arapzade Ahmed Sokağı'na açılan güney cephe, 11.64 cm. enindedir ve diğer cephelere göre daha dardır **(Resim 13)**. Ayrıca okulun arka cephesi olması sebebiyle dekoratif öğelerden yoksun ve diğer cephelere göre sadedir. Bu cephede gerek zemin katta gerekse birinci normal katta, alttaki demir parmaklıklı olmak üzere ahşap çerçeveli üçer pencere olmak üzere toplam altı adet pencere yer almaktadır. Katlar birbirinden taş bir silmeyle ayrılmıştır ve benzer şekilde çatı altında da taş bir silme cephenin üst hizasında dolanır.

Resim 13. Güney cephe (arka cephe), (MİMSA Mimarlık, 2012)

Plan Özellikleri

Okulun zemin kat planında Z03 koduyla gösterdiğimiz ve sofa olarak tanımladığımız orta alandan bodrum kata on beş adet kâgir basamakla iniş sağlanmaktadır **(Resim 14).** Merdivenlerle inildikten sonra ulaşılan mekân, zemin kattaki sofayla aynı ölçülere sahip bir mekândır. Bu katta sofa mekânına benzer mekânın dışında, biri hol, üç adedi depo olarak tanımlanmak üzere dört oda daha bulunmaktadır. Bu katta duvarlar sıva üzerine boyalıdır. Zemin kat dahil olmak üzere tüm mekânlarda zemin 70 x 70 cm. ölçülerinde mermer levhalarla kaplıdır.

Resim 14. Zemin kat planı (MİMSA Mimarlık, 2012)

Okulun girişi (kuzey cephe) planda Z01 koduyla gösterilen giriş holündendir **(Resim 14).** Giriş holü 42.13 m2.lik bir alanı kaplamaktadır. Giriş holüne sağdaki, planda Z02 koduyla işaret edilen mekanın kapısı ile Z03 kodlu sofa mekânının kapıları açılmaktadır. Bu iki kapının dışında, giriş holünün kuzey duvarındaki pencerenin hemen bitişinde yer alan kapı, okulun küçük bahçesine geçişi sağlamaktadır. Mekânın aydınlanmasını sağlayan pencereler ise giriş holünün kuzey ve güney duvarlarında yer alır. Mekânda ayrıca üst katlara ulaşımı sağlayan kâgir bir merdiven

bulunur. Planda Z02 koduyla işaret edilen mekanın işlevine dair bir bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat okullarda giriş holüne yakın veya giriş holüyle bağlantılı odaların genellikle idari birimlere ayrılmış olduğu benzer örneklerden anlaşılmaktadır. Mekan 21.54 m2. lik bir alanı kaplamaktadır. Aydınlanma odanın kuzey ve batı duvarlarındaki pencerelerle sağlanır. Mekanın tavanı günümüze ulaşamamıştır ve duvarda ahşap zeminin kiriş izleri mevcuttur.

Giriş holünden bir kapıyla ulaşılan sofa (Z03) enine yatık dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Toplam 69.67 m2.dir. Sofanın batı duvarının ekseninde doğrudan okulun dışına yani Yeni Sokak'a çıkışı sağlayan kapı, kapının her iki yanında ise simetrik yerleştirilmiş birer pencere yer alır **(Resim 15)**. Sofanın güneyinde planda Z04 ve Z05 kodlarıyla gösterdiğimiz iki mekan daha bulunur. Bu mekanlardan Z04 kodlu mekan sağdakidir ve planda güneybatı köşeye denk gelmektedir. Bu mekan iki pencere ile sofaya açılırken; soldaki Z05 kodlu mekan bir pencere ve bir kapıyla sofa ile bağlantı kurmaktadır. Tüm bu açıklıkların dışında sofanın doğu duvarında birbirine yakın noktada iki pencere bulunur. Sofadan ayrıca arka bahçeye de çıkılmaktadır. Arka bahçede bir W.C. yer alır. Aynı duvara bodrum kata inişi sağlayan kâgir merdiven de bitiştirilmiştir. Mekanın ahşap tavanına dair kiriş izlerinin yuvaları sofanın dört duvarında, tavan hizasında rahatlıkla görülebilmektedir.

Resim 15. Sofanın batı duvarına içeriden bakış (S.Parlak, 2012)

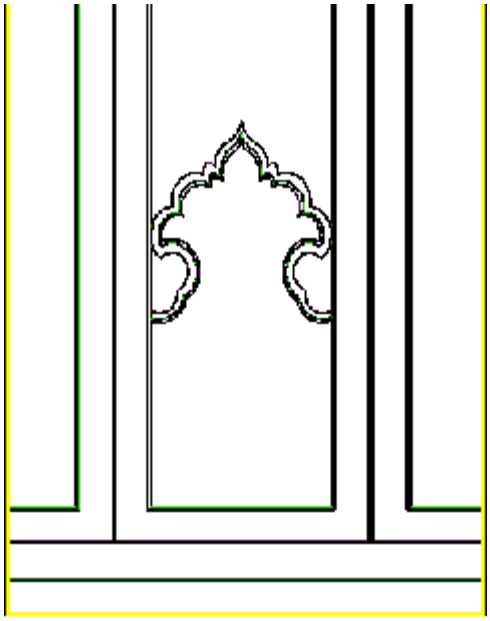
Z04 koduyla planda işaret ettiğimiz mekan yaklaşık 28.68 m2.lik bir alanı kaplamaktadır. Mekan güney duvarındaki iki pencereden ışık almaktadır. Mekanın batı duvarında bir kapı bulunur. Pervititich haritası dikkatlice incelendiğinde, yapının batı duvarında ve tam bu odanın bulunduğu noktaya geçit verecek yerde ikinci bir kapının yerinin daha belirtildiği dikkati çekmektedir **(Resim 4).** Kuzeye (sofaya) bakan duvarında ise iki dikdörtgen açıklık bulunmaktadır. Bu odaya içeriden geçişin, doğusunda kalan Z05 kodlu oda vasıtasıyla olduğu anlaşılmaktadır. Mekanın güney duvarında kalem işi bezemeye dair çok az da olsa bazı izler tespit edilmektedir.

Sofaya bir kapı ve pencereyle açılan Z05 koduyla planda işaret ettiğimiz bu oda, 16.78 m2. lik bir alanı kaplamaktadır. Mekanın güneye ve dışa açılan tek penceresinin yan duvarlarında, tıpkı sofanın doğu duvarındaki iki pencerede olduğu gibi içe doğru genişleyen şevli bir sistem

uygulanmıştır. Bu odanın en önemli özelliği, odanın güneydoğu köşesinde gözlenen kalem işi bezemeye dair izlerdir **(Resim 16-17)**.

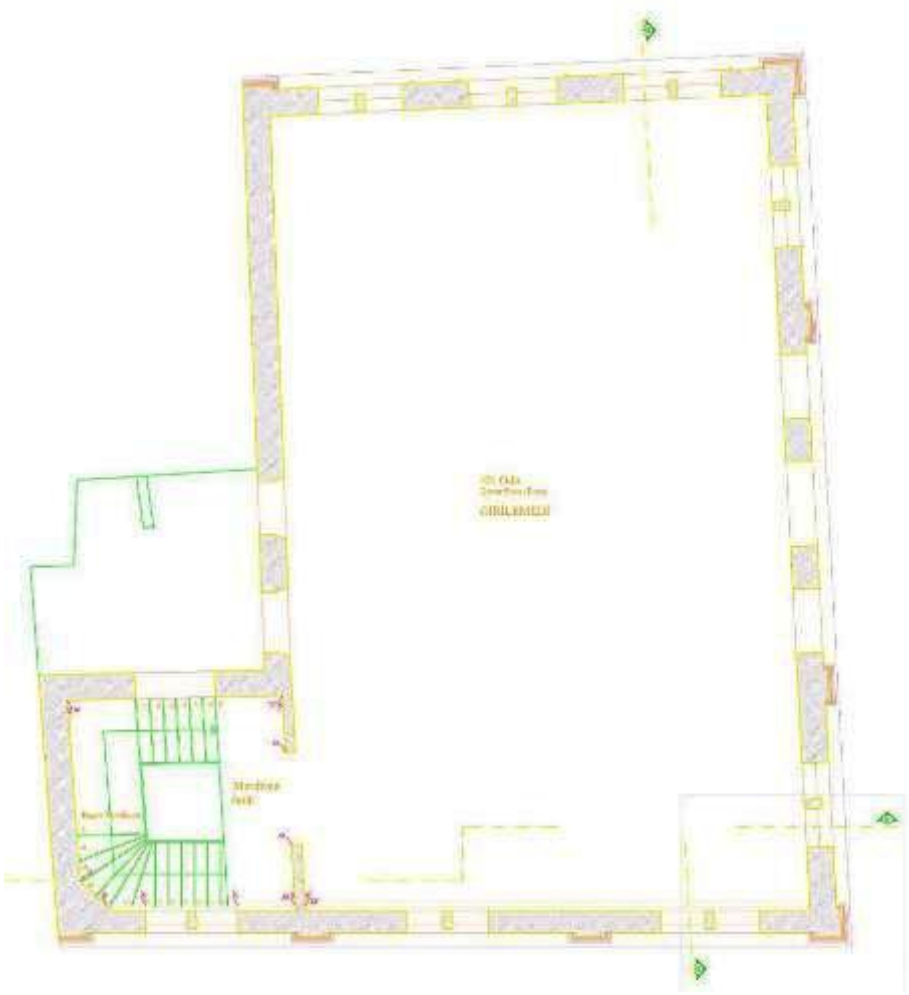

Resim 16. Z05 nolu mekanda görülen kalem işi bezemeye ait izlerden detay (S.Parlak, 2012)

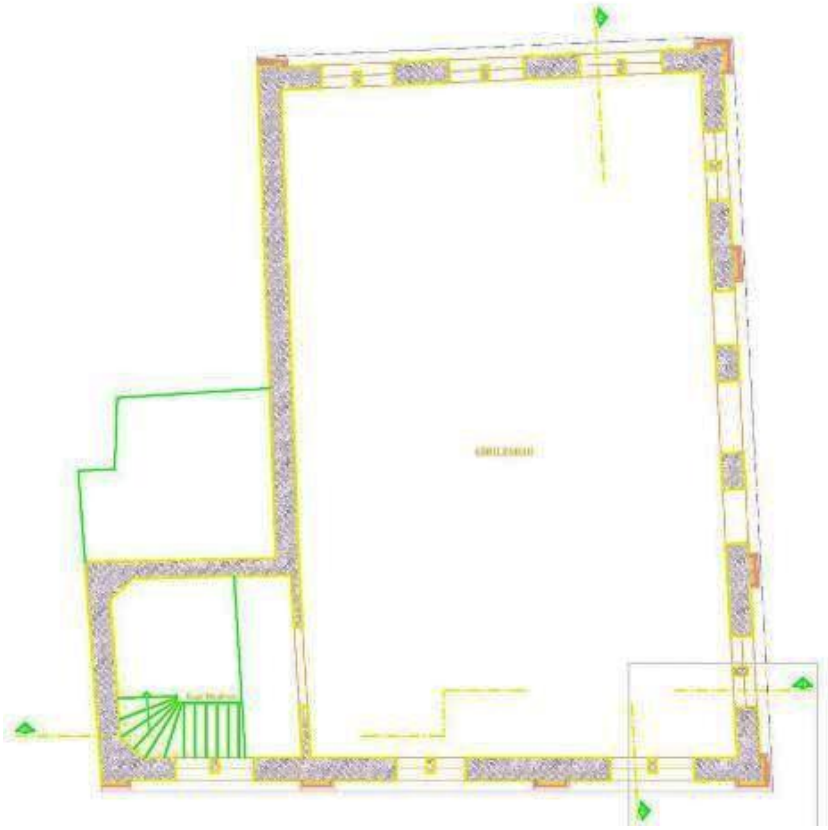
Resim 17. Z05 nolu mekanda görülen kalem işi bezemeye ait izlerden yola çıkarak yapılan restitüsyon (MİMSA Mimarlık, 2012)

Okulun birinci normal katının zemin döşemesi çökmüştür **(Resim 18)**. Ayrıca yapının birinci kat iç duvarları büyük oranda yok olmuştur. Bu nedenle özgün mekân bölümlenmesi okunamamaktadır. Mekânın cephelerine bakıldığında kuzey (giriş) cephesinde simetrik yerleştirilmiş üç pencere, batı cephesinde üçü sofa duvarları sınırları hizasında kalan simetrik yerleştirilmiş toplam beş pencere bulunmaktadır. Ahşap doğrama çerçevelere sahip olduğu anlaşılan pencereler oldukça kötü durumdadır. Mekânın güney duvarında aynı özelliklere sahip simetrik yerleştirilmiş üç adet pencere daha bulunmaktadır. Bahçe tarafına bakan doğu duvarında ise zemin kat pencerelerinin üstte simetriği durumunda olan iki adet pencere daha yer alır. Üst kata geçişi sağlayan merdiveni barındıran merdiven kovası, zemin kattaki giriş holü biriminden farklı olarak duvarlarla birinci normal katın mekânından ayrılmıştır.

Resim 18. Birinci normal kat planı (MİMSA Mimarlık, 2012)

İkinci normal kata çıkış, birinci normal kattan yirmi iki adet kâgir basamakla sağlanır. Mekanın tabanı ile mekan bölümlenmelerini sağlayan duvarlar ortadan kalktığı için özgün mekan bölümlenmesini tanımlamak imkansızdır **(Resim 19)**.

Resim 19. İkinci normal kat planı (MİMSA Mimarlık, 2012)

Strüktür ve malzeme özellikleri açısından okul binası gözden geçirildiğinde, yapının kâgir taş temelli ve kâgir tuğla üzeri sıva kaplı bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Sıvalar, kat ve saçak silmeleri büyük ölçüde tahrip olmuştur. Okulun zemin kat döşemesi ise volta temeldir. Birinci ve ikinci normal katın döşemesi ise ahşaptandır. Binanın mevcut izlerden anlaşıldığı üzere ahşap bir kırma çatıyla örtülü olduğu anlaşılmaktadır **(Resim 20).**

Resim 20. Binanın çökmüş olan üst örtüsü (S.Parlak, 2012)

Rum Okullarının Genel Mimari Özellikleri

Yapının günümüze ulaşamamış mekânlarına dair sorulara cevap aranırken, binanın ilk inşa edildiği dönemde, yapının ihtiyaç programına ve mekanlarının işlevlerine dair bir belge ya da veriye ulaşılamamıştır. Bu sebeple de araştırmamızda çağdaşı denilebilecek diğer Rum okulları gözden geçirilmiş ve plan şemaları detaylıca incelenmiştir.

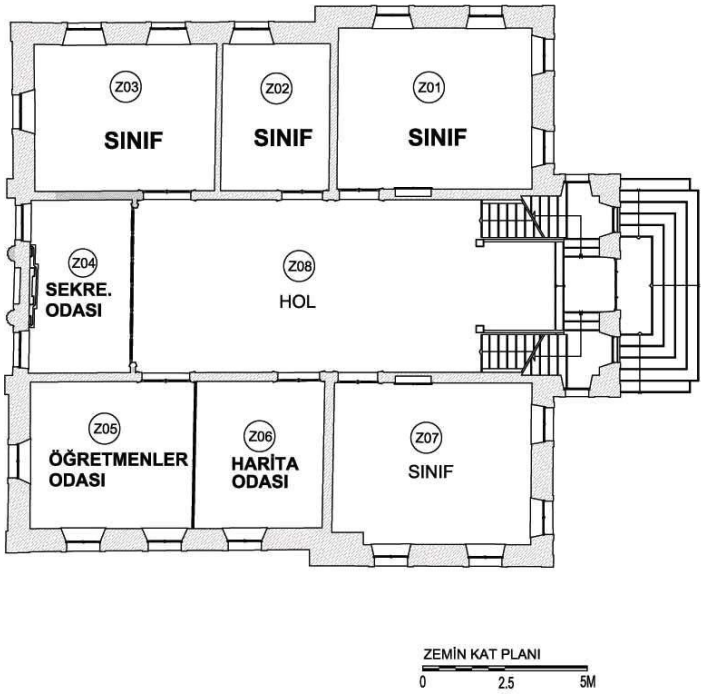
Rum okullarının inşasının özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda arttığı gözlenmektedir. Okullar, plan ve mimari özellikleri yönünden birbiriyle benzer özellikler sergilerler. Bu bakımdan bu okullara dair bazı ortak noktalardan bahsetmemiz mümkündür. Yalın ve simetrik bir görünüm oluşturmak ana fikrini yansıtan bu okulların orta aksa denk gelen giriş bölümlerinde genellikle sütun, alınlık (üçgen alınlık), silme, plaster ve korniş gibi çoğunlukla Antik mimariye özgü mimari öğelere sıklıkla rastlanılmakta, bu öğelerle cepheler görünüm açısından yeknesaklıktan ve durağanlıktan kurtarılarak hareket kazanmaktadırlar. Bazen orta aksta yer alan giriş bölümünün binanın cephesinden öne doğru taşırıldığı veya geri çekildiği uygulamalar da bulunmaktadır. Cephe tasarımları dışında okulların planlarında da genellikle simetrik bir anlayış söz konusudur. Bir çoğunda merdivenlerle yükseltilen ana girişten, ya doğrudan ya da bir koridordan geçilerek bir iç sofaya ulaşılır. Koridor yoksa tüm derslikler bu merkezi iç sofa etrafında simetrik düzende, koridor varsa, koridorun iki yanında ve yine iç sofa etrafında simetrik olarak dizilirler.

Bu yapılar, dönemin yapı teknolojisinin gerektirdiği üzere, taş ve tuğla kullanılarak kâgir teknikte inşa edilmişlerdir. Döşemeler, merdivenler ve doğramalar genelde ahşaptır. Kırma çatı olan çatılarda genellikle ahşaptır ve alaturka kiremit ile örtülüdür.

Tanzimat'a kadar açılmış olan Rum okullarından belli başlıları ve en önemlileri Fener Rum Okulu, Heybeliada Ruhban Okulu ve Kuruçeşme Rum Okulu'dur. Tanzimat'tan sonra bu okulların inşasında artış olmuştur. Bu tarihten sonra inşa edilen okulların bir çoğu Neo-Klasik üslup özellikleri sergilemektedir. Bu okullardan bir kısmını gözden geçirmek hem Rum okullarının plan ve tasarım özelliklerini tanımak hem de bu okullarda tercih edilmiş üslup özelliklerini anlamak açısından faydalı olacaktır.

Fener semtindeki Ioakimion Rum Kız Lisesi, 1879–1882 yılları arasında inşa edilmiştir (Bozis, 1994, s.532). Bina ilk yapıldığında ev olarak inşa edilmiş, hatta Patrik'in evi olarak kullanılmış, tapuya da konut olarak işlenmiştir **(Resim 21-24)**. Daha sonra; 1881 yılında padişahın izniyle, tapu kaydı okul olarak değiştirilmiş ve bir bölüm eklenerek 1882 yılında okul eğitim hayatına başlamıştır (Karslı, 2006, s.26-27). Simetrik bir plan şemasına sahip okul binası dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Bina bodrum, zemin, birinci ve ikinci normal kattan oluşmaktadır.

Binanın içi ve genel olarak dış görünümü yalın bir görünüşe sahiptir. Kuzeydoğu cephesinde yer alan ve iki kat boyunca yükselen sütunlu düzen, binada göze çarpan dekoratif özelliklerdir. Bu düzen, zemin katta da kendini daha küçük boyutlarda tekrar etmektedir. Dış cephedeki sütunlu düzen, zemin katta dor, birinci katta iyon düzenindedir. İç mekândaki sütunlu düzen ise korint düzeni sergiler.

Resim 21. Ioakimion Rum Kız Lisesi'nin zemin kat planı (Karslı, 2006, 69)

Resim 22. Ioakimion Rum Kız Lisesi'nin kuzeydoğu cephesi (Karslı, 2006, 117, şek. 6.106)

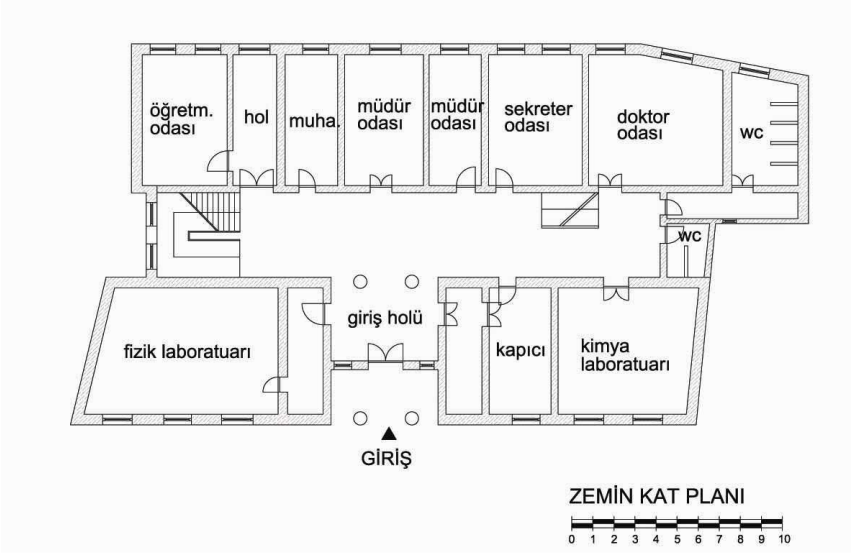

Resim 23. Kuzeydoğu (deniz) cephesi (Karslı, 2006, 31, şek.4.27)

Resim 24. Üçgen alınlık üzerinde yer alan kartal figüründen detay (Karslı, 2006, 31, şek.4.27)

Beyoğlu'ndaki Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi, 1893 yılında inşa edilmiştir. İnşaat, Mühendis Periklis Fotiadis'in yönetiminde başlamıştır. Okul, bodrum, zemin, birinci, ikinci, üçüncü kat ve asma kattan meydana gelmektedir (Erdoğan, 1994, s.564-565) **(Resim 25-26)**.

Resim 25. Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi'nin zemin kat planı (Karslı, 2006, 41)

Resim 26. Zoğrafyon Rum Erkek Lisesi'nin giriş cephesi (Karslı, 2006, 45, şek. 4.45)

Zapion Rum Kız Lisesi'ndeki gibi bu okulun görünüşüne sıva ile taş etkisi verilmeye çalışılmıştır. Binanın giriş bölümünde sütunlarla taşınan üçgen bir alınlık bulunur. Zemin ve birinci kat pencerelerinin yanlarında gömülü sütunlar, ikinci kat sövelerinde plasterler ve üzerlerinde

konsollarla taşınan kornişler göze çarpar. Binada kullanılan elemanların bütününe bakıldığında Neo-Klasik üslup özelliği görülmektedir.

Maraşlı Rum İlköğretim Okulu, Sadrazam Ali Paşa Caddesi üzerinde ve Fener Rum Patrikhanesi'nin doğu köşesinde bulunmaktadır **(Resim 27)**. 1901 yılında inşa edilmiştir. Okul, Rumlar arasında; Patriarhiki Astiki Sholi Marasli (Patrikhane himayesindeki Maraşlı İlkokulu) adıyla da bilinmektedir (Karslı, 2006, s.54). Sütunlu ve üçgen alınlıklı yüksek girişi ile üslupsal açıdan Neo-Klasik özellikler sergilemektedir.

Resim 27. Maraşlı Rum İlköğretim Okulu (Karslı, 2006, 54, şek. 5.4)

Özel Karaköy Rum Anaokulu ve İlköğretim Okulu, 1885'te kurulmuştur. Şimdiki binası 1903'te inşa edilmiş, okul 1906'da faaliyete geçmiştir. Okul binasının orta aksına gelen giriş cephesi sütunlarla ve üçgen alınlıklarla dekore edilmiştir. Oldukça yalın bir tasarım sergileyen bina, genel özellikleriyle Neo-Klasik mimarinin temsilcisidir.

Özel Kadıköy Rum İlköğretim Okulu, 1861'de Caferağa semtinde, kızların ve erkeklerin ayrı binalarda öğretim görmesi için açılmıştır. 1898'de iki okul, yeni kurulan anaokuluyla birlikte yeni binalarına taşınmıştır. Yapının sütunlarla dekore edilmiş bir giriş cephesi bulunmaktadır.

Aya Triada Rum İlkokulu, Taksim Hagia Triada Kilisesi'nin avlusunda 1895'te kurulmuş ve 1980'de kapatılmıştır. Yatay olarak enine gelişmiş olan okul binasının orta aksa denk gelen ve aynı zamanda giriş bölümünü barındıran bölümü üçgen alınlıkla nihayetlenmektedir **(Resim 28)**.

Resim 28. Aya Triada Rum İlkokulu[3]

1894'te Sarıyer'de kurulan Rum İlkokulu üçgen alınlıkları, bu alınlıkları dekore eden akroterleri, duvara gömülü plasterleri ve iyonik sütun başlıkları ile Yunan tapınak mimarisinden izler taşımakta ve Neo-Klasik üslup özellikleri sergilemekte ve bir konutu hatırlatmaktadır.

İstanbul dışına baktığımızda da benzer üslup özelliklerini görmek mümkündür. Kırklareli merkez ilçesine bağlı, Yayla mahallesinde yer alan 1905 tarihli Rum okulu binası (Astiki Skoli) çağdaşı pek çok Rum okulunda olduğu gibi Neo-Klasik özellikler göstermektedir (Demirli, 2010, s.1). (**Resim 29)**. Zemin kat üzerine iki kattan meydana gelen yapı, taş ve tuğla malzemeyle yığma inşaat tekniğiyle inşa edilmiştir **(Resim 30)**.Yapının ön cephesi olan kuzeybatı cephesi Neo-Klasik mimari unsurlarıyla anıtsallaştırılmıştır. Giriş revağını taşıyan dört adet yivli sütun, bu sütunları duvar yönünde karşılayan plasterler, gösterişli kat silmeleri, ikinci katta giriş revağının üzerindeki balkon kapısını vurgulayan ve yapının köşelerinde de bulunan plasterler ve yapının giriş cephesini anıtsallaştıran üçgen alınlık ve bu alınlığın altındaki rozet dizisi, Rum okullarında sıklıkla karşılaşılan Neo-Klasik üslubu yansıtan en önemli mimari elemanlardır. Profilli bir silme ile biten üçgen alınlığın, cephenin yatay üst sınırıyla birleştiği yerde, her iki yönde de simetrik olarak, Antik mimarideki triglif elemanını andıran bir bezeme daha mevcuttur.

[3] [http://www.istanbulrumazinligi.com/index.php?m=art&c=832&n=1070] Erişim Tarihi (23.02.2015)

Resim 29. Kırklareli Rum Okulu (Demirli, 2010, s. 99, şek. C.44)

Resim 30. Kırklareli Rum okulunun içi ve yıkılmış üst örtüsü

(Demirli, 2010, s. 97, şek. C.41)

Değerlendirme

Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık haklarının iyileştirilmesiyle Batılılaşma hareketlerinin (Kacıroğlu,2009, s.2129-2130). yoğunlaştığı XIX. ve XX. yüzyıllarda, imparatorluk sınırları içinde çok sayıda Rum ve diğer azınlıklara ait okul binaları inşa edilmiştir. Tanzimat'tan sonra dinsel önyargılardan bağımsız eğitimin yaygınlaşması temelinde laikleşen eğitimin Rumlar için taşıyıcı kolu İstanbul Helen Filoloji Derneği olmuştur. 1861 yılında kurulan İstanbul Helen Filoloji Cemiyeti (Ellinikos Filologikos Sillogos Constantinupoleos) çok çeşitli kültürel çalışmalarının yanı sıra birçok okulun açılmasında öncü rol oynamış bir cemiyettir (Erkan, Ödekan, 2010, s.45).

Bu dönemle birlikte okullar, kendi başlarına birer kurumsal yapı olarak, hatta tüm cemaatin gelişen, belirginleşen ve olgunlaşan milli ideolojisini, kimliğini, varlığını, çağdaş fikirlerini simgeleyen anıtsal sözcüler olarak ortaya konmuştur. Bunun en temel somut örneği olarak Pera'da Rumlar için başta gelen eğitim kurumu olan Zoğrafyon Erkek Lisesi gösterilmektedir **(Resim 26)**. Açılan proje yarışması için Atina Teknik Üniversitesi profesörlerinden seçici bir kurul oluşturulmuş, kurul Perikles Fotiadis'in kazanan proje önerisini *"bilimde uzman bir adamın yaratısı"* ve *"okul binasına uygun gerçek bir Yunan stili"* olarak nitelendirmiştir (Erkan, Ödekan, 2010, s.48). Colonas, makalesinde İstanbul'daki okul binaları için,

> *".. mimarilerinde yaygın olarak kullanılan Neo-Klasizm, çağdaş Helenistik devlet mimarlığının etkilerinin yanı sıra, Rum toplumunun Metropolisle olan ideolojik bağını da yansıtmaktadır…"* yorumunu yapmıştır (Colonas, 1999, s.85).

1865 tarihinde Hocapaşa'da ve çeşitli tarihlerde tarihi yarımada da çıkan yangınlar başta olmak üzere 1831 ve 1871 Pera yangınları gibi büyük felaketlerin arkasından gerek tarihi yarımadanın Kumkapı bölgesinde gerekse başka semtlerde günümüze ulaşan kentsel biçimlenme, ızgara yol sistemi etrafında kurgulanmış çok katlı, sıkışık/bitişik nizam kâgir binalardan meydana gelen Batılı normlara uygun yapılaşma şeklinde gelişmiştir. Aya Kiryaki Kilisesi vakfına ait okul binasının bulunduğu Kadırga Limanı Caddesi üzerindeki yapılaşma da buna dair örneklerle doludur. Bu dönemde yapılan okullarda incelediğimiz tüm Rum okullarından da anlaşıldığı üzere Batılı bir üslup olan *"Neo-Klasik"* üslup büyük çoğunlukla egemendir. Aynı zaman diliminde İstanbul'da yapılan birçok Batılı yapı örneğinde de yaygın biçimde Neo-Klasik üslup kullanılmakla birlikte, Rum cemaatinin üslup tercihine *"daha keskin ve bilinçli"* bir anlam yüklediği anlaşılmaktadır[4]. Tercih edilen Neo-Klasik üslupla, özellikle Rum okullarında klasik Yunan mimarisi ve sanatına güçlü göndermeler yapılmakta ve böylece Rum cemaatinin kimlik oluşumu desteklenmektedir (Erkan, Ödekan, 2010, s.49).

Plan şeması, boyut ve cephe tasarımı açısından Aya Kiryaki Kilisesi vakfına ait bu okulla karşılaştırılabilecek en benzer okul, Fener semtindeki Ioakimion Rum Kız Lisesi'dir. Bina ilk yapıldığında ev olarak inşa edilmiş hatta Patrik'in evi olarak kullanılmış, tapuya da konut olarak işlenmiştir **(Resim 21-24)**. Simetrik bir plan şemasına sahip okul binası dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Binanın içi ve genel olarak dış görünümü yalın bir görünüşe sahiptir. Kuzeydoğu cephesinde yer alan ve iki kat boyunca yükselen sütunlu düzen binada göze çarpan dekoratif özelliklerdir. Bu düzen, zemin katta da kendini daha küçük boyutlarda tekrar etmektedir. Plan şeması bakımında iki binanın en önemli farkı, Aya Kiryaki Kilisesi vakfına ait okul binasında iç sofalı bir plan şemasının görülmesidir. Merdiven iç sofayla bağlantılı değildir. Merdiven kovası girişten sonra ulaşılan holün soluna yerleştirilmiştir. Ioakimion Rum Kız Lisesi'nde ise merdiven

[4] Sanây-i Nefise Mektebi'ne ilaveten inşa olunan Dâire-i Mahsûsa (Güzel Sanatlar Akademisi'nin ek binası) II. Abdülhamid Han döneminde inşa olunmuş, cephe tasarımı nedeniyle Neo-Klasik üslup özellikler sergileyen bir okul binasıdır. Dolayısıyla Rum okulları dışında Osmanlı dönemi Türk mekteplerinde de benzer üslup özellikleri dönemsel bir anlayış olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Ö. F.Yılmaz, **Sultan II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri,** Haz. Osman Doğan, İstanbul 2007, s. 88.

sofa kadar geniş olan giriş holüne yerleştirilmiştir. Fakat bu bölüm bağımsız bir iç sofa durumundan ziyade mekânlara geçişi sağlayan merkezi bir dağılım holü durumundadır. İki okul binası özellikle de boyutları itibariyle mütevazı yapılardır. Her iki yapıda da çatı hizasında üçgen alınlık, cepheye gömülü plasterler, iyonik sütun başlıkları görülmekte ve cephe tasarımı açısından bu iki örnek birbirine daha yakın bir görünüm sergilemektedir.

İncelediğimiz diğer Rum okulları, plan şeması ve ölçek açısından Aya Kiryaki Kilisesi vakfına ait okul binasıyla birebir benzerlik göstermeseler de, Rum okulları mimarisini tanımak ve temel ortak özellikleri algılamamıza yardımcı olmaktadırlar. Bu bağlamda, Rum okullarında derslikler, atölyeler, çok amaçlı salon, yemekhane, mutfak, spor salonu, kütüphane, öğretmen odası ya da odaları, tesisat odası ve büyük ölçekli olanlarda yatakhane gibi mekanlar bulunmaktadır. Bu mekanlara, yapının inşa edildiği dönemdeki eğitim uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, okulun karma veya sadece kız ya da erkeklere dönük eğitim veren bir kurum olması durumuna göre tek ya da iki bölümlü olmak üzere, yatakhane mekanı ya da mekanları da eklenmiştir. Tuvalet mekânları yapının dışında değil, genelde içeride çözümlenmiştir. Aya Kiryaki Kilisesi Vakfı'na ait bu okulda ise yapının içinde değil doğusunda, binanın dışındadır. Bu mekansal gereksinimlerden, yemekhane, mutfak, spor salonu, tesisat odası gibi çoklu kullanıma dönük işlevler, daha çok bu yapıların zemin ya da bodrum katlarında çözülmüşken, derslikler, atölyeler ve idari odalar üst katlara yerleştirilmiştir. Zemin kattaki kimi mekanların birden çok girişe sahip olması çoklu kullanıma dönük mekanların bu katta toplandığını, derslik mekanlarının daha çok birinci katta toplanmış olabileceğini ve ikinci katın ise çok amaçlı salon olarak kullanıldığı fikrini destekleyebilir. Aya Kiryaki Rum Okulu'nun boyutunun küçük olması sebebiyle yatılı okul olabileceği düşünülmemektedir. Çok derslikli bir okul olmadığı da ortadadır. Yemekhane-mutfak, atölyeler gibi çoklu kullanıma dönük mekanlar genellikle zemin katta, derslikler, idari mekanlar ve çok amaçlı salon ise üst katlarda çözülmüştür. Aya Kiryaki Kilisesi vakfına ait bu okulun günümüze ulaşamamış katlarındaki mekanların da yaklaşık bu şemaya uygun bir tasarıma sahip olduğu düşünülebilir.

Jacques Pervititch tarafından XX. yüzyılın başında hazırlanmış olan haritada yapının "*Ecole Grecque"* olarak kayıtlı olduğu ve ayrıca vakıf kayıtlarına da *"Kumkapı Rum Cemaati Aya Kiryaki Kilisesi vakfına ait Rum Mektebi"* şeklinde geçtiği tespit olunmaktadır. Kumkapı'daki en eski Rum okulunun 1762'de kurulduğundan ve Kumkapı'daki 1888 tarihli bir Rum okulundan bahsedilmektedir. Buna ilaveten 1906'da Kumkapı bölgesinde yedi sınıflı bir erkek ve yedi sınıflı bir kız okulu ile üç sınıflı küçük bir anaokulunun faaliyette olduğundan bahsedilmektedir[5]. Güzel Sanatlar Akademisi mezunu Y. Mimar Aristidis Pasadeos Rum cemaatine ait bazı binaların projelerini hazırlamış ve inşaatlarını kontrol etmiştir. Bunlar arasında 1954'te Kumkapı'da inşa edilmiş olan bir Rum İlkokulu'ndan bahsedilmektedir. Bahsi geçen bu ilkokul, üzerinde inceleme yaptığımız okul binası değil, Aya Kiryaki Kilisesi'nin bahçesindeki okul binası olmalıdır. Rum okullarının büyük bir kısmı, 1923 tarihli nüfus mübadelesi sonrası kullanılmayarak yok olmaya terk edilmiştir. 23.02.1951 ve 6277 yevmiye numarasına sahip yapıyla ilgili tapu senedinde, yapının vasfı *"kâgir dokuma atölyesi"* olarak geçmektedir. Okul binası büyük olasılıkla nüfus mübadelesi sonrası ama tespit edemediğimiz bir tarihte (23.02.1951'den önce) eğitim yapısı olmaktan çıkmış ve bir dokuma atölyesine dönüşmüştür.

Aya Kiryaki Kilisesi'nin mimarı Periklis D. Fotiadis'tir. Periklis D. Fotiadis ayrıca Beyoğlu Zoğrafyon Lisesi, Heybeliada Ruhban Okulu, Balıklı Rum Hastanesi ve Ayaspaşa'daki Ekselsior Apartmanı'nı da inşa eden mimardır (Stilyanos, 2011, s.58). Kilise vakfına ait bu okulun mimar adı ve ayrıca inşa tarihi bilinmemektedir. Fakat Kumkapı'da mevcut 1888 tarihli bir Rum

[5] http://www.istanbulrumazinligi.com/index.php?m=art&c=832&n=1070. Bu konu hakkında Fener Rum Patrikhanesi'ne gidilmiş, Kütüphane personeli Yorgo Benlisoy ile görüşülmüş fakat herhangi bir bilgiye veya dokümana ulaşılamamıştır.

okulundan bahsedilmektedir. Mimar Fotiadis bu tarihlerde oldukça etkin ve aktif bir mimardır[6]. Kapının giriş alınlığının altında yer alan ***"ἀνιδρύσατο (anidrysato)"*** diktirdi anlamına gelen kelime ile yazıtın ilk kelimesinde geçen Φ yani "F" harfi kilisenin de mimarı olan Periklis D. **F**otiadis'in (ΠΕΡΙΚΛΗΣ Δ. **Φ**ΩΤΙΑΔΗΣ) soyadının baş harfi olup olamayacağına dair şüpheleri çekmektedir. Fakat okulunun mimarının kim olabileceği sorusuna oldukça tahrip olmuş bu yazıt yanıt vermekten uzaktır.

Sonuç

İç sofalı bir plan şemasına sahip Neo-Klasik üslubun temsilcisi bu yapı gerek ortadan kalkan kat ve oda bölümlenmeleriyle, alt kat duvarlarında neredeyse tamamen ortadan kalkmış kalem işi bezemeleriyle korunması gereken bir yapıdır. Özellikle cephe tasarımının özgün halini muhafaza ederek yenilenmesi önemlidir.

Sonuç olarak, İstanbul'da önünden geçilen fakat işlevi nedir sorusu yanıtsız olan bu yapının fonksiyonuna dair sorulara yanıt aranırken, mimari özellikleri itibariyle XIX. yüzyıl sonuna veya en geç XX. yüzyılın ilk yıllarına ait olabilecek bir Rum okulunun varlığı tespit olunmuştur. Batılılaşma dönemi Osmanlı ve İstanbul mimarisi için önem arz eden, ayrıca azınlık okulları içerisinde de değerlendirilerek yerini alması gereken bu okul binası, araştırmamamızla bilim dünyasına tanıtılmış ve sanat ve mimarlık tarihi envanterindeki yerini almış olacaktır.

KAYNAKÇA

AKIN, N., "Kumkapı", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, Tarih Vakfı ve Kültür Bakanlığı Yayınları,1994, s.120-121.

BOZİS, S., "Ioakimion Rum Kız Lisesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C.7, Tarih Vakfı ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 532.

COLONAS, Vassilis, "19. Yüzyıl Dönüm Noktasında İstanbul'daki Rum Mimarlar ve Yönlendirici Öğeler", **Yapı**, çev. Derya Nüket Özer, 217, Aralık 1999, s. 84-88.

DEMİRLİ, M., **Kırklareli Rum Okulu Restorasyon Projesi**, ITU. Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2010.

ERDOĞAN, K., "Zografyon Rum Erkek Lisesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** C. 7, Tarih Vakfı ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 564-565.

ERKAN, P., ve ÖDEKAN, A., "İstanbul'da Tanzimat Sonrası Galata-Şişli Hattında Rum Cemaati ve Eğitim Yapılarının Arka Planı", **İTÜ Dergisi,** 9 (2), Eylül 2010, s. 41-50.

İNCİCİYAN, P. Ğ., **XVIII. Asırda İstanbul**, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956.

KACIROĞLU, Murat, " Bir Bunalımın Anatomisi: Tanzimat Şiirinde İnanç Krizleri/ Anatomy of a Crisis: Belief Crises in Tanzimat Poetry", **Turkish Studies –International Periodical fort he Languages, Literature and History of Turkish or Tukic-**, (The Serial of Special Volumes-Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları-The Sources of Modern Turkish Literature-), Volume 4/I-II, Winter 2009,http://www.turkishstudies.net/Makaleler/723008808_3.%20Murat%Kazıroğlu.pdf2129-2130, p. 2127-2156.

[6] Bkz. Dipnot 42'taki ilgili web adresi.

KARACA, Z., **İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

KARSLI, Ö., **İstanbul'da Rum Liseleri ve Ioakimion Rum Kız Lisesi Restorasyon Projesi**, YTU. Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2006.

KONUK, Sinem, **Bir Planlama Yaklaşım Biçimi Olarak Kültürel Sürdürebilirlik Kumkapı Örneği,** ITU. Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Şehir Planlama Programı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2009.

KÖMÜRCİYAN, Eramya Çelebi, **İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul**, Eren Yayınları, İstanbul 1998.

NURETTİN, Birol, "19. Yüzyıl Sonlarında Sivas Vilayetinde Azınlık ve Yabancı Eğitim-Öğretim Kurumları ve Faaliyetleri/ Minority and Foreign Education-Teaching Institutions and their Activities in the Province of Sivas at the End of the 19th Century", **Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (M. Fahrettin Kırzıoğlu Armağanı), Volume: 3/4, Summer 2008, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://www.turkishstudies.net/Makaleler/445685516_birolnurettin.pdf, p. 241-278.

PERVITITCH, Jacques, **Sigorta Haritalarında İstanbul,** (Prj. S.Ersoy ve Ç. Anadol), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

STILYANOS, Roidis, "20. Yüzyılda da Süren Bir Gelenek: İstanbullu Rum Mimarlar ve Şehre Katkıları", **Batılılaşan İstanbul'un Rum Mimarları**, Yay. Haz. Hasan Kuruyazıcı-Eva Şarlak, İstanbul 2011, s. 58-164.

ÜNER, Göze, **Kumkapı'da Kentsel Değişimin Belgelenmesi: Pervititch Haritalarıyla Karşılaştırmalı Bir Analiz**, ITU. Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2006.

YILMAZ, Ö. F., **Sultan II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri,** Haz. Osman Doğan, İstanbul 2007.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma herhangi bir yüksek lisans veya doktora araştırmasına dayanmamaktadır. Araştırmamızda kullanılan çizimler MİMSA mimarlığın (İstanbul) sahibi Sami Yıldırım'a aittir. Fotoğrafların altında parantez içinde tarafıma ait olanlar ile başka kişi veya kuruluşlara ait olan fotoğraflar açık bir şekilde belirtilmiştir. Okulun girişindeki Yunanca yazıt, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yrd. Doç. Dr. Erman Gören tarafından okunmuştur. Sami Yıldırım ile Erman Gören'e katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

PARLAK, S., Kumkapı Aya Kıryakı (Hagia Kyriake) Kilisesi Vakfına Ait Yapının Tarihsel Geçmişinin Aydınlatılması, ***Turkish Studies*** *- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/1 Winter 2015, p. 603-634, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7959, ANKARA-TURKEY